

Т. К. Яковлева

аспірантка

Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ

В статті розглядаються кількісно-якісні показники ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. Вказується, що протягом дії чинного національного кримінального законодавства низка кримінальних правопорушень залишається поза увагою законодавця та вчених, що призводить або того, що вони стають латентними, або до віктимізації населення, зумовленої зневірою у правоохоронних органах, а також дієвості законодавства. Це стосується і кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Достатньо значна кількість таких діянь є проступками або нетяжкими злочинами, що свідчить про відсутність у законодавця сформованого уявлення про ступінь суспільної небезпечності, а також про тенденцію до потенційного збільшення кількісного показника, що зумовлено недостатньо ефективними санкціями, визначеними за їх вчинення. Зауважується, що виходячи із аналізу судових вироків, а також кількісного та якісного показників таких кримінальних правопорушень, можна зробити висновок, що ймовірніше за все у найближчі роки кількість випадків вчинення особами ухилення від сплати аліментів на утримання дітей збільшиться, що може бути зумовлено негативними наслідками бойових дій держави-агресора, тимчасовою окупацією окремих регіонів країни та економічно нестабільною ситуацією. Ще одним фактором може стати відсутність сучасного та ефективного механізму впливу на осіб, які вчиняють такі суспільно небезпечні діяння. Підсумовується, що до загальних кримінологічних тенденцій щодо кількісно-якісних показників кримінальних правопорушень, передбачених ст. 164 КК України можна віднести: 1) залежність від напряму та курсу розвитку соціально-економічної політики; 2) внутрішня кореляція із окремими формами домашнього насильства; 3) взаємозалежність кількісно-якісного показника із механізмом формування трудової політики; 4) перспектива потенційного зростання кількісного показника в умовах дії особливих правових режимів.

Ключові слова: ухилення, аліменти, дитина, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, кількісно-якісні показники, стан, тенденції.

Постановка проблеми. Кримінологічна наука є комплексним вченням, яке включає в себе теоретичні надбання низки суміжних юридичних та інших наук. Це зумовлено тим, що основною метою кримінології є вивчення стану злочинності, прогнозування її тенденцій, а також створення стратегій та концепцій запобігання кримінальним правопорушенням. В сучасних умовах розвитку держави та суспільства регулярно з'являються нові чинники та фактори, які детермінують трансформацію вже існуючих видів суспільно небезпечних діянь або появу абсолютно нових. Проте, необхідно зауважити, що не дивлячись на певною мірою негативну кримінологічну ситуацію, кількісно-якісна характеристика окремих видів кримінальних правопорушень залишається приблизно однаковою, що зумовлено особливостями їх складів, а також

причин та умов, які впливають на їх вчинення. Одним із таких кримінальних правопорушень є діяння, передбачене ст. 164 КК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стан і тенденції вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 164 КК України розглядалися у працях таких учених як А.М. Бабенко, О.М. Джужа, Д.П. Євтеєва, Є.С. Назимко, І.В. Семенов, Т.І. Пономарьова та ін. Проте, окремі питання залишилися вирішеними не в повній мірі, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є аналіз та унормування кількісно-якісних показників ухилення від сплати аліментів на утримання дітей.

Виклад основного матеріалу. Загальні тенденції злочинності залишаються, більшою мірою, відносно сталими, а різниця полягає

виключно у зміні кількісного показника цих кримінальних правопорушень. Ретроспективний аналіз стану та тенденцій злочинності з моменту прийняття чинного кримінального законодавства надає підставу для констатації, що всі наявні причини та умови інтенсифікації криміногенних загроз залишаються стабільними. Зокрема, це можна пояснити відсутністю актуальних стратегій та концепцій запобігання кримінальним правопорушенням, прогалинами у кримінальному законодавстві, а також потребі в оновленні окремих нормативно-правових актів (прикладом є Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», прийнятий у 1993 році).

Протягом дії чинного національного кримінального законодавства низка кримінальних правопорушень залишається поза увагою законодавця та вчених, що призводить або того, що вони стають латентними, або до віктимізації населення, зумовленої зневірою у правоохоронних органах, а також дієвості законодавства. Це стосується і кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Достатньо значна кількість таких діянь є проступками або нетяжкими злочинами, що свідчить про відсутність у законодавця сформованого уявлення про ступінь її суспільної небезпечності, а також про тенденцію до потенційного збільшення кількісного показника, що зумовлено недостатньо ефективними санкціями, визначеними за їх вчинення.

Аналіз статистичних даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора надає підставу для констатації, що на сьогоднішній день кримінальні правопорушення, передбачені ст. 164 КК України не є розповсюдженими хоча і тримають стабільно високий рівень. Так, у 2019 році кількість таких діянь складала 0,5 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 35 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2020 році досліджуване діяння склало 0,6 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 31,1 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2021 році досліджуване діяння склало 0,6 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 33 % від загальної кількості кримінальних правопору-

шень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2022 році досліджуване діяння склало 0,2 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 40 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2023 році досліджуване діяння склало 0,3 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 35,4 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

Вчені зауважують, що на підставі аналізу ст. 164 КК можна вважати, що є два самостійні способи його вчинення: перший, коли йдеться про ухилення від сплати аліментів за рішенням суду, та другий спосіб, коли підставою виплати коштів є укладений договір про сплату аліментів на утримання дітей між платником та тією особою, яка утримує дітей. Термін «ухилення» в кримінальному аспекті аналізується досить докладно в окремому дослідженні [1, с. 89], тому не потребує додаткового уточнення. Під час аналізу такого елемента криміналістичної характеристики, як слідова картина проступку, що нами досліджується, маємо вказати на специфіку, зумовлену тим, що в більшості випадків слідами будуть документи, які свідчать про приховування доходу, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного або приватного виконавця, документи, які свідчать про невиконання договору. Цій категорії справ фактично не характерні криміналістичні сліди (ніг, рук, транспортних засобів та інші). Методика розслідування передбачає формулювання переліку обставин, які потрібно встановити по даній категорії справ на підставі аналізу ст. 91 КПК та складу ст. 164 КК: 1) чи мало місце ухилення від сплати коштів (за який саме період, де це відбулося); 2) розмір грошових коштів, які потрібно було сплатити; 3) за який саме спосіб вчинення діяння; 4) хто має сплатити кошти; 5) якими саме доказами підтверджується винуватість особи. Щоб повною мірою розкрити ці аспекти, потрібно звернутися до кримінально-правової характеристики досліджуваного кримінального проступку. Маємо зазначити наступне, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей різновид «майнового» кримінального правопорушення, що вчиняється проти сім'ї та неповнолітніх. Потерпілим від злісного ухилення від сплати встановлених рішен-

ням суду коштів на утримання дітей (ст. 164 КК) у будь-якому випадку можуть бути особи, котрі не досягли встановленого національним законодавством віку, з якого настає повноліття (18-ти років), що є рідними дітьми винного, а так само й усиновленими чи удочереними особами. Крім того, потерпілим від цього кримінального правопорушення може бути й така категорія членів родини, як працездатні діти (рідні чи усиновлені) у віці від 18-ти до 23-х років, які продовжують навчання, а також повнолітні непрацездатні діти, які потребують матеріальної допомоги. У такому кримінальному правопорушенні, як злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні (ст. 164 КК), потерпілими можуть бути не лише неповнолітні, але й малолітні особи, які є рідними дітьми винного, а так само й усиновленими чи удочереними особами [2, с. 122; 3]. Виходячи із аналізу судових вироків, а також кількісного та якісного показників таких кримінальних правопорушень, можна зробити висновок, що ймовірніше за все у найближчі роки кількість випадків вчинення особами ухилення від сплати аліментів на утримання дітей збільшиться, що може бути зумовлено негативними наслідками бойових дій держави-агресора, тимчасовою окупацією окремих регіонів країни та економічно нестабільною ситуацією. Ще одним фактором може стати відсутність сучасного та ефективного механізму впливу на осіб, які вчиняють такі суспільно небезпечні діяння.

Так, відповідно до вироку Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 01.07.2021 (справа № 159/408/18), особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України за таких обставин: *обвинувачений, відповідно до рішення Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 02 липня 2014 року зобов'язаний сплачувати починаючи з 24 червня 2014 року аліменти на утримання малолітніх дітей в розмірі по 500 (п'ятсот) гривень щомісячно на кожну дитину, до досягнення повноліття. Так, обвинувачений, будучи ознайомленим із вказаним судовим рішенням та знаючи про покладений на нього обов'язок щодо сплати аліментів на утримання малолітніх дітей - сина та доньки у періоди часу з 01 січня 2016 року по 31 червня 2016 року, з 01 серпня 2016 року по 31 серпня 2016 року, з 01 грудня 2016 року по 31 жовтня 2017 року злісно ухилявся від сплати вищевказаних*

коштів. У вказаний період часу, будучи працездатним і попередженим державним виконавцем про кримінальну відповідальність за злісне ухилення від сплати аліментів, документів, які б свідчили про неможливість працевлаштування чи погіршення стану здоров'я у виконавчу службу не пред'являв, офіційно не працевлаштувався, в центрі зайнятості, як шукаючий роботу не реєструвався, отримував доходи за кордоном та у межах України, однак про суму заробітку та джерела доходів державного виконавця не повідомляв, аліменти не виплачував. Внаслідок зазначених умисних дій утворилась заборгованість по сплаті коштів на утримання малолітніх дітей за вказаний вище періоду розмірі 18000 (вісімнадцять тисяч) гривень, що сукупно становить суму виплат за 18 місяців відповідних платежів, а загальна сума заборгованості по сплаті аліментів становить 35233,33 грн. Допитаний в судовому засіданні свою винуватість у вчиненні інкримінованого йому діяння визнав повністю та суду показав, що йому відомо про існування судового рішення, відповідно до якого його зобов'язано сплачувати аліменти на утримання дітей. Проте, протягом вказаних періодів аліментів не сплачував, хоча має періодичні заробітки, про які державного виконавця не повідомляв. Причин несплати аліментів назвати не зміг. У вчиненому розкаюється, вказував, що буде намагатись виплатити заборгованість по аліментах. Потерпіла судовому засіданні підтвердила факт повної несплати аліментів обвинуваченим у вказаний в обвинуваченні період. При призначенні покарання покладалась на розсуд суду [4]. Наведений приклад свідчить про те, що особа ухилялась від сплати аліментів на утримання дітей без об'єктивних причин. Більше того, під час судового розгляду обвинувачений не зробив спроби пояснити свою суспільно небезпечну поведінку. Водночас, призначене йому покарання у виді громадських робіт не здатне здійснити належний вплив, якого буде достатньо для здійснення належного кримінально-правового та кримінологічного впливу. Необхідно відмітити, що в окремих випадках, особи, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 164 КК України роблять спроби уникнути кримінальної відповідальності та покарання шляхом надання неправдивих показань та заперечення своєї вини.

Так, відповідно до вироку Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області

від 05.01.2022 року (справа 495/11825/18), особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України за таких обставин: так, рішенням Татарбунарського районного суду Одеської області, від 28.11.2013 року вирішено стягувати аліменти з обвинуваченого на утримання дітей у розмірі 1/3 частини всіх видів заробітку щомісячно, починаючи з 23 жовтня 2013 року до повноліття доньки, а потім по 1/4 частині заробітку до повноліття сина, тобто до 18 серпня 2030 року, але мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. 27 лютого 2018 року рішенням Татарбунарського районного суду Одеської області, позбавлено батьківських прав відносно його малолітнього сина також встановлено мінімальний розмір аліментів на одну дитину який не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Старшим державним виконавцем відділу державної виконавчої служби Білгород-Дністровського міськрайонного управління юстиції винесено постанову про відкриття виконавчого провадження з виконання виконавчого листа щодо стягнення з обвинуваченого аліментів на утримання дітей доньки та сина. Однак, обвинувачений після набрання судовим рішенням чинності, здійснив платежі на загальну суму 19474,58 гривень, серед них останній 16.07.2018 року. На теперішній час реальних виплат на утримання дітей не робив, не приймав заходів по працевлаштуванню, на обліку в Білгород-Дністровському міськрайонному центрі зайнятості не перебуває, на виклики до відділу Державної виконавчої служби Білгород-Дністровського міськрайонного управління юстиції Одеської області не з'являється, змінив місце проживання без повідомлення державного виконавця, які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів. Слід зазначити, що обвинувачений злісно ухиляється від встановлених рішенням суду коштів на утримання дитини (аліментів). Встановлена загальна сума заборгованості станом на 31.10.2018 року згідно розрахунку, виданим відділом державної виконавчої служби Білгород-Дністровського міськрайонного управління юстиції Одеської області, складає 45 113 гривень 28 копійок. На протязі всього

судового розгляду обвинувачений свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК України не визнавав. Після дослідження всіх доказів по справі, обвинувачений свою вину визнав повністю та пояснив, що дійсно, він з потерпілою перебував у шлюбі, від якого у них є двоє неповнолітніх дітей. 28.11.2013 року рішенням Татарбунарського районного суду Одеської області було стягнуто з нього на користь потерпілої аліменти на утримання їх дітей. 27 лютого 2018 року рішенням Татарбунарського районного суду Одеської області, його було позбавлено батьківських прав відносно малолітнього сина, також встановлено мінімальний розмір аліментів на одну дитину який не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Після рішення суду він спочатку сплачував аліменти на утримання дітей, на загальну суму 19474,58 гривень, однак з липня 2018 року, він перестав платити аліменти, так як не мав можливості, тому що не мав роботи. На обліку в Білгород-Дністровському міськрайонному центрі зайнятості не перебуває, оскільки працює за наймом. Пояснив, що буде оплачувати і заборгованість по аліментах та самі аліменти. Просив його суворо не карати [5]. Враховуючи наведені приклади, можна підсумувати, що до загальних кримінологічних тенденцій щодо кількісно-якісних показників кримінальних правопорушень, передбачених ст. 164 КК України можна віднести: 1) залежність від напряму та курсу розвитку соціально-економічної політики; 2) внутрішня кореляція із окремими формами домашнього насильства; 3) взаємозалежність кількісно-якісного показника із механізмом формування трудової політики; 4) перспектива потенційного зростання кількісного показника в умовах дії особливих правових режимів. Водночас, негативним фактором також є те, що зарубіжні країни, а також міжнародна практика є не в повній мірі показовими в частині кримінально-правової та кримінологічної протидії кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 164 КК України.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало можливість констатувати, що в умовах ведення агресивної війни російської федерації проти України відбувся перерозподіл кримінальних правопорушень, що призвело до виникнення певного дисбалансу, що мав наслідком втрату ефективності низки кримінологічних заходів та засобів впливу на протиправну діяль-

ність. Так, збільшення кількості злочинів проти основ національної безпеки України (які не були розповсюдженими до 2014 року), а також кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (які мали нульові показники до 2022 року) призвело до акцентуації уваги законодавця на потребі в удосконаленні відповідних норм кримінального законодавства, у зв'язку із чим інші залишилися поза увагою, але залишилися розповсюдженими. Проте, не можна не погодитись із тим, що протягом двох останніх років протиправна діяльність в умовах воєнного стану була передбачена як кваліфікуюча ознака низки кримінальних правопорушень, але їх перелік не є достатньо аргументованим, що свідчить про низький рівень кримінологічного забезпечення механізму прогнозування злочинності.

Аналіз статистичних даних, викладених на сайті Офісу Генерального прокурора надає підставу для констатації, що на сьогоднішній день кримінальні правопорушення, передбачені ст. 164 КК України не є розповсюдженими хоча і тримають стабільно високий рівень. Так, у 2019 році кількість таких діянь складала 0,5 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 35 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2020 році досліджуване діяння склало 0,6 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 31,1 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2021 році досліджуване діяння склало 0,6 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 33 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2022 році досліджуване діяння склало 0,2 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 40 % від загальної

кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2023 році досліджуване діяння склало 0,3 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 35,4 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

До загальних кримінологічних тенденцій щодо кількісно-якісних показників кримінальних правопорушень, передбачених ст. 164 КК України можна віднести: 1) залежність від напрямку та курсу розвитку соціально-економічної політики; 2) внутрішня кореляція із окремими формами домашнього насильства; 3) взаємозалежність кількісно-якісного показника із механізмом формування трудової політики; 4) перспектива потенційного зростання кількісного показника в умовах дії особливих правових режимів.

Список використаної літератури:

1. Оксаніченко А.С. Поняття злісності за кримінальним правом України : дис... к-та юрид. наук : 12.00.08/Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро. 2020. 221 с.
2. Семенов І.В. Злочинне ухилення від утримання дітей або батьків (ст.ст. 164, 165 Кримінального кодексу України): досвід систематичного тлумачення ознак потерпілого. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 215–223.
3. Переверза О. Я. Кулава М. К., Філіпова Н. А. Проблемні питання кримінально-правової, кримінологічної характеристики та розслідування кримінальних проступків з ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2021/18.pdf
4. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 01.07.2021 (справа № 159/408/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98004301>
5. Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 05.01.2022 року (справа 495/11825/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102434835>

Yakovleva T. K. Criminological characteristics of alimony payment evasion

The article examines the quantitative and qualitative indicators of child support evasion. It is indicated that during the effective national criminal legislation, a number of criminal offenses remain outside the attention of legislators and scientists, which leads either to the fact that they become latent, or to the victimization of the population caused by distrust in law enforcement agencies, as well as the effectiveness of legislation. This also applies to criminal offenses against electoral, labor and other personal rights and freedoms of a person and a citizen. A fairly significant number of such acts are misdemeanors or minor crimes, which indicates that the legislator does not have a well-formed idea of the degree of their social danger, as well as a tendency towards

a potential increase in the quantitative indicator, which is caused by insufficiently effective sanctions determined for their commission. It is noted that based on the analysis of court verdicts, as well as the quantitative and qualitative indicators of such criminal offenses, it can be concluded that, most likely, in the coming years, the number of cases of evasion of child support payments by persons will increase, which may be due to the negative consequences of hostilities the actions of the aggressor state, the temporary occupation of certain regions of the country and the economically unstable situation. Another factor may be the lack of a modern and effective mechanism of influence on persons who commit such socially dangerous acts. It is concluded that the general criminological trends regarding the quantitative and qualitative indicators of criminal offenses provided for by Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine can be attributed to: 1) dependence on the direction and course of social and economic policy development; 2) internal correlation with separate forms of domestic violence; 3) interdependence of the quantitative and qualitative indicator with the mechanism of labor policy formation; 4) the prospect of potential growth of the quantitative indicator under the conditions of special legal regimes.

Key words: *evasion, alimony, child, criminal offense, criminal liability, quantitative and qualitative indicators, state, trends.*